

КЛАСИФІКАЦІЯ ГАРАНТІЙ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

МОГЛЕВСЬКИЙ Леонід Володимирович - доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, проректор Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6994-6086>

ПОДОРОЖНИЙ Євген Юрійович - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри трудового та господарського права факультету №2 Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1677-1937>

УДК 349.2

DOI 10.32782/NP.2023.3.34

У статті акцентується увага на тому, в науковій літературі існує багато підходів до класифікації гарантій соціального захисту військовослужбовців. Аргументовано, що найбільш доцільною є видове групування зазначених гарантій на підставі наступних критеріїв: 1) джерело закріплення гарантій: а) конституційні (або загальні); в) законодавчі (або спеціальні); г) закріплені у підзаконних актах (спеціалізовані); 2) характер забезпечення, що надається державою: а) гарантії грошового забезпечення; б) гарантії службового часу і відпочинку від служби; в) гарантії житлово-побутового забезпечення; г) гарантії свободи культурного і духовного життя; г) гарантії медичного забезпечення; д) гарантії продовольчого і речового забезпечення; 3) залежно від характеру, державні гарантії соціального захисту військовослужбовців можна розподілити на такі групи: а) матеріально-правові та процедурно-процесуальні; б) регулятивні та охоронні.

Узагальнено, що саме наведені вище критерії групування і різновиди гарантій зазначеного захисту військовослужбовців є найбільш доцільними, оскільки вони досить чітко та зрозуміло відображають сутнісний зміст і значення цих гарантій як інструменту (засобу) зміцнення і всебічного забезпечення статусу військовослужбовця.

Ключові слова: соціальний захист, гарантії, юридичні гарантії, військовослужбовець.

Постановка проблеми

Російське повномасштабне вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року перенесло українське суспільство і державу у нову реальність, в якій питання нашого виживання постали як ніколи гостро, адже дії та рішення і військово-політичного керівництва Російської Федерації, і самих окупаційних військ досить переконливо свідчать про те, що метою агресора є навіть не ліквідація української державності, а знищення українства як такого. Протистояння цим загрозам і викликам є вкрай важким і складним завданням, вирішення якого вимагає всебічної та повної мобілізації і суспільних, і державних ресурсів, кожен громадянин, кожна юридична особа (незалежно від форми власності та організації), кожен інститут публічної влади та громадянського суспільства мають у відповідних формах і способах сприяти обороні країни. Однак одними із ключових суб'єктів боротьби з агресором є військовослужбовці, які ціною своїх життів і здоров'я боронять Україну, надають відсіч зухвалим загарбникам та окупантам. З огляду на зазначене, не викликає ніяких сумнівів той факт, що українська держава, яка сьогодні існує в першу чергу завдяки мужності та героїзму військовослужбовців, які її захищають, зобов'язана забезпечити останнім та членам їх сімей належний соціальний захист.

Стан науково дослідження

Проблематика соціального захисту військовослужбовців в незалежній Україні ніколи не втрачала своєї актуальності, однак три-

валий час перебувала поза увагою і політиків, і науковців, які не вбачали у ній нагального характеру на фоні поступового скорочення і занепаду українських збройних сил, а також оборонної промисловості. Однак російська окупація Кримського півострова та підтримка сепаратистських рухів у частині Луганської і Донецької областей України, що призвели до утворення на частині територій цих областей підконтрольних російській владі невизнаних, самопроголошених, квазідержавних утворень [1], частково змусили українську владу, громадськість і наукову спільноту повернути свою увагу до проблем обороноздатності нашої держави в цілому і правового статусу військовослужбовців зокрема. На науково-теоретичному рівні організаційно-правові питання статусу військовослужбовців (як чинних, так і ветеранів) досліджували: В.В. Вернигора, С.О. Іщенко, В.П. Коваль, Л.П. Медвідь, С.М. Мельник, В.Й. Пашинський, С.Ю. Поляков, С.М. Скуріхін, Б. М. Шамрай та багато інших. Одним із важливих проблемних питань правового статусу військовослужбовців в Україні є механізм їх соціального захисту, загальні та окремі аспекти якого вивчали Є.В. Болотіна, О.П. Кваша, М.В. Кравченко, О.П. Письменна, А.О. Сидоренко, А.Е. Степанова та інші. Високо оцінюючи науковий внесок цих та інших дослідників у розробку проблематики правового і соціального захисту військовослужбовців, мусимо констатувати, що рівень її актуальності та гостроти лишається досить високим, що обумовлено як суспільно-політичною ситуацією в нашій країні так і рядом змін, внесених до чинного законодавства. Зрозуміло, що охопити увесь спектр проблемних аспектів соціального захисту військовослужбовців у межах однієї статті неможливо, тому у представленому дослідженні ми маємо на меті розглянути тільки можливі підходи до класифікації гарантій соціального захисту зазначеної категорії суб'єктів, сформулювавши таким чином певний базис для подальших наукових пошуків у цьому напрямку.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб здійснити класифікацію гарантій соціального захисту військовослужбовців. Задля досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні

завдання: розкрити сутність поняття «соціальний захист»; з'ясувати зміст категорії «гарантії»; здійснити аналіз норм чинного законодавства, яке регулює питання соціального захисту військовослужбовців.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна статті полягає у тому, що в ній дістала подальшого опрацювання класифікація гарантій соціального захисту військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу

Відповідно до Основного закону (Конституції) України соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей є обов'язком держави [2]. Під цим соціальним захистом розуміється – діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом [3]. Як видно із приведених положень Конституції України та Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ в основі соціального захисту військовослужбовців лежать саме гарантії. Під гарантіями (від франц. *garantie* — забезпечення, запорука) прав і свобод людини і громадянина розуміється система загальних (політичних, економічних, духовних та ін.) і спеціально юридичних засобів та інститутів, спрямованих на створення умов для реалізації прав людини, а також забезпечення їх всебічної охорони та захисту від порушень [4, с.456]. Гарантії прав і свобод особи, зазначає К. Г. Волинка, — це юридичні засоби забезпечення повного, неухильного і безперешкодного здійснення кожним своїх прав і свобод, охорони прав і свобод від можливих

протиправних посягань і їх захисту від будь-яких незаконних порушень [5, с.217]. Науковець справедливо зауважує на тому, що іноді дослідники під гарантіями розуміють також певні фактори або різноманітні умови забезпечення прав і свобод особи. Проте фактори та умови самі по собі не належать до гарантій, вони виступають лише як загальні передумови забезпечення прав і свобод особи. Під гарантіями прав і свобод особи слід розуміти сукупність конкретних засобів, що носять юридичний, загальнообов'язковий характер, завдяки яким можливе всебічне забезпечення ефективного здійснення, охорони і захисту прав і свобод особи. Головне призначення гарантій прав і свобод особи полягає у забезпеченні всім і кожному рівних правових можливостей для набуття, реалізації, охорони і захисту прав і свобод. Вони покликані забезпечити найсприятливіші умови, в атмосфері яких записаний у Конституції і законах правовий статус особи і насамперед її права і свободи стали б фактичним становищем кожної людини і громадянина [5, с.217]. Отже гарантії – це те, що робить відповідні соціальні цінності реальними, а не формальними, це ті інструменти, засоби, інститути, які надають проголошеним у суспільстві правам і свободам практичної ваги. Слід погодитися із точкою зору, що права і свободи людини і громадянина перетворюються на своєрідні «заяви про наміри», а отже не мають ніякої цінності ні для особи, ні для суспільства [6, с.113-114]. Так, для прикладу, проголошення України соціальною державою, тобто державою благополуччя і добробуту, соціальної справедливості і захищеності, потребує запровадження відповідних засобів і механізмів втілення цих засад і принципів. Такими засобами зокрема є державні соціальні гарантії, передбачені у Законі України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 р. № 2017-III, – це встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, встановлені законами пільги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму [7]

Коло гарантій, які забезпечують соціальний захист військовослужбовців є досить просторим, і з метою їх упорядкування і систематизації доцільно провести видову класифікацію цих гарантій. На сторінках монографічної та навчальної літератури, у наукових статтях і тезах доповідей можна знайти багато дослідницьких точок зору і пропозицій щодо видового різноманіття і групування гарантій, як прав і свобод людини та громадянина в цілому, так і окремих категорій суб'єктів. Так, для прикладу, С. Г. Стеценко вважає, що гарантії у праві доцільно розподіляти на такі різновиди: стан законодавства, його стабільність і відповідність розвитку відносин у суспільстві, рівень юридичної техніки; стан діяльності з попередження і припинення правопорушень, зокрема, заходів юридичної відповідальності; доступність і якість правосуддя; ефективність контролю за реалізацією правових актів [8, с. 195]. Однак такий підхід до класифікації гарантій видається аж занадто узагальненим і не дає чіткого розуміння про критерії її здійснення. О. Ф. Скакун та ряд інших правознавців, висвітлюючи гарантії прав людини і громадянина, поділяє їх на підставі таких критеріїв як: 1) сфера дії (внутрішньодержавні (національні)); міжнародні; 2) спосіб викладення (прості; складні; змішані); 3) підстава правового становища особи (загальні, спеціальні, індивідуальні) [9, с.187; 5, с.217]. Н. І. Бернацька, аналізуючи гарантії публічних службовців, поділяє їх залежно від джерела походження на: загальні (або конституційні) та спеціальні. У межах першої групи вона виокремлює гарантії на соціальне забезпечення і гарантії достатнього життєвого рівня [10]. До кола спеціальних гарантій Н. І. Бернацька віднесла такі: матеріальні гарантії побутові гарантії, професійні гарантії, пенсійні гарантії, реабілітаційні гарантії, рекреаційні гарантії, ритуальні гарантії, компенсаційні гарантії, охоронні гарантії [10]. Тобто критеріями внутрішнього поділу кожної із груп гарантій виступає їх предметне спрямування або призначення. Л. В. Цюкалво, досліджуючи сутність і зміст соціального забезпечення військовослужбовців в Україні, веде мову про гарантії такого забезпечення залежно від різновиду останнього, а саме гарантії за-

безпечення: грошового; продовольчого, речового, медичного, житлового [11].

Тож, підходів до класифікації гарантій соціального захисту військовослужбовців може бути багато, залежно від обраного критерію здійснення цієї класифікації. На нашу думку, найбільш доцільними є видові групування зазначених гарантій на підставі наступних критеріїв:

1. Джерело закріплення гарантій:

а) конституційні (або загальні), тобто гарантії, які закріплені у Основному законі держави і орієнтовані на юридичне визначення загальних засад і принципів соціального захисту військовослужбовців, зокрема із Конституції прямо слідує, що забезпечення цього захисту є прямим обов'язком держави;

в) законодавчі (або спеціальні) – це гарантії які закріплені у спеціальних Законах України, вони мають більш конкретний і деталізований характер. Одним із ключових серед таких нормативно-правових актів є закон «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ, в якому визначені інструменти і засоби забезпечення військовослужбовцям та членам їх сімей сприятливих економічних, соціальних, політичних, культурних та інших умов життя;

г) закріплені у підзаконних актах (спеціалізовані). Підзаконні нормативно-правові акти необхідні для того, щоб уточнювати, конкретизувати і розвивати більш загальні законодавчі положення і принципи. Більшість гарантій, закріплених на цьому рівні стосуються процедурних питань здійснення досліджуваного захисту. Так, для прикладу, наказом Міністерства оборони України від 07.06.2018 р. № 260 затверджено Порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам, який механізм та умови виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту України та деяким іншим особам [12]. Гарантії закріплені на підзаконному рівні стосуються, переважно, інструментальних та процедурних аспектів соціального захисту, тобто визначають форми, методи і порядок практичного втілення соціального забезпечення військовослужбовців.

2. Характер забезпечення, що надається державою:

а) гарантії грошового забезпечення;

б) гарантії службового часу і відпочинку від служби;

в) гарантії житлово-побутового забезпечення;

г) гарантії свободи культурного і духовного життя;

г) гарантії медичного забезпечення;

д) гарантії продовольчого і речового забезпечення.

Ці різновиди гарантій передбачені у вище згаданому законі «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ і являють собою систему юридично закріплених вимог щодо засобів, форм і методів державної діяльності, спрямованої на створення усіх умов, необхідних для належної служби і нормального побутового життя військовослужбовців, а також членів їх сімей.

3. Залежно від характеру, державні гарантії соціального захисту військовослужбовців можна розподілити на такі групи:

а) матеріально-правові та процедурно-процесуальні. Гарантії матеріального характеру стосується переважно правового статусу (перш за все прав і обов'язків) військовослужбовців, як суб'єктів, щодо яких здійснюється соціальний захист, і повноважених суб'єктів публічної влади, які цей захист забезпечують. У свою чергу процедурно-процесуальні гарантії проявляються у закріпленні конкретних порядків реалізації зазначених прав, обов'язків, повноважень, а також захисту порушених прав та інтересів військовослужбовців;

б) регулятивні та охоронні. Перші, тобто регулятивні гарантії мають позитивний характер, оскільки вони орієнтовані на правомірну поведінку учасників відносин соціального захисту і забезпечення військовослужбовців. У свою чергу другий різновид гарантій (охоронні), вступає в дію у випадку порушення прав, свобод і законних інтересів військовослужбовців у сфері соціального захисту, та орієнтований на відновлення законності і справедливості, притягнення винних осіб до відповідальності і відшкодування завданої шкоди.

Висновки

Підсумовуючи вище викладене ще раз зауважимо, що класифікацій гарантій соціально-го захисту військовослужбовців можна навести досить багато, і запропонований у цій статті підхід до її здійснення не має виключного характеру. Втім, вважаємо, що саме наведені вище критерії групування і різновиди гарантій зазначеного захисту військовослужбовців є найбільш доцільними, оскільки вони досить чітко та зрозуміло відображають сутнісний зміст і значення цих гарантій як інструменту (засобу) зміцнення і всебічного забезпечення статусу військовослужбовця.

Література

1. Асланов С. Невизнані квазідержавні утворення як фактор етнополітичної нестабільності в Україні / С. Асланов // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2015. Вип. 1. С. 207-216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2015_1_22
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. / Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ / Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
4. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
5. Волинка К. Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 240 с.
6. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
7. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-ІІІ / Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>

SUMMARY

The article focuses on the fact that in the scientific literature there are many approaches to the classification of guarantees of social protection of military personnel. It is argued that the most expedient are the types of grouping of the mentioned guarantees based on the following criteria: 1) the source of securing the guarantees: a) constitutional (or general); c) legislative (or special); d) fixed in by-laws (specialized); 2) nature of security provided by the state: a) guarantees of monetary security; b) guarantees of service time and rest from service; c) guarantees of housing provision; d) guarantees of freedom of cultural and spiritual life; e) guarantees of medical care; e) food and material security guarantees; 3) depending on the nature, state guarantees of social protection of military personnel can be divided into the following groups: a) material-legal and procedural-procedural; b) regulatory and security.

In general, the above grouping criteria and types of guarantees of the specified protection of servicemen are the most appropriate, since they clearly and clearly reflect the essential content and meaning of these guarantees as a tool (means) of strengthening and comprehensively ensuring the status of a serviceman.

Keywords: social protection, guarantees, legal guarantees, military serviceman.

8. Стеценко С.Г. Адміністративне право України : [навч. посібник] / С.Г. Стеценко. К. : Атіка, 2007. 624 с.
9. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
10. Бернацька Н. І. Система гарантій правового регулювання соціального забезпечення публічної служби в Україні / Н. І. Бернацька // Публічне право. 2018. № 1. С. 151-157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2018_1_20
11. Цюкало А. В. Соціальне забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та його суть. Ефективна економіка № 7, 2017. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5696>
12. Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам: наказ Міністерства оборони України від 07.06.2018 р. № 260 / Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18#Text>